

Dr. Elmir Ramić¹

**ISTRAŽIVANJE UTICAJA NAPLATE DIREKTNIH POREZA NA SIVU
EKONOMIJU U BOSNI I HERCEGOVINI²**

**RESEARCH OF THE IMPACT OF COLLECTION OF DIRECT TAXES ON THE
GRAY ECONOMY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

SAŽETAK:

Pod sivom ekonomijom u širem smislu podrazumijeva se obavljanje ekonomske aktivnosti mimo relevantnih pravnih normi (neformalna ekonomija) ili protiv zakonskih propisa (ilegalna ekonomija). Siva ekonomija ugrožava samu suštinu odnosa povjerenja i lojalnosti između države i njenih stanovnika odnosno građana i privrede. U većini slučajeva građani traže opravdanje za učesnike u sivoj ekonomiji iz razloga nedovoljnog poznavanja štetnih posljedica koje siva ekonomija prouzrokuje na kvalitet njihovog života, niti koliku nelegitimnu korist ostvaruju učesnici sive ekonomije. U ovom radu će se istraživati uticaj naplate direktnih poreza na sivu ekonomiju u Bosni i Hercegovini na osnovu relevantne literature, statističkih podataka, primjera iz prakse i statističkih metoda. Cilj rada je da ukaže na potrebu većeg angažovanja države za smanjenje sive ekonomije i zaštite javnog interesa.

Ključne riječi: siva ekonomija, direktni porezi, statističke metode

ABSTRACT:

In a broader sense, the gray economy is understood as the performance of economic activity in violation of relevant legal norms (informal economy) or against legal regulations (illegal economy). The shadow economy threatens the very essence of the relationship of trust and loyalty between the state and its inhabitants, that is, citizens and the economy. In most cases, citizens seek justification for participants in the gray economy due to insufficient knowledge of the harmful consequences that the gray economy causes on their quality of life, nor how many illegitimate benefits the gray economy participants obtain. This paper will investigate the impact of the collection of direct taxes on the gray economy in Bosnia and Herzegovina based on relevant literature, statistical data, examples from practice and statistical methods. The goal of the paper is to point out the need for greater involvement of the state to reduce the gray economy and protect the public interest.

Keywords: gray economy, direct taxes, statistical methods

JEL: H25, E26

¹ Dr. Elmir Ramić, Federalna uprava za inspekcijske poslove Sarajevo-Glavni federalni tržišni inspektor, e-mail: elmir.ramic1959@gmail.com

² Urednički kolegij časopisa je recenzirao i kategorizirao rad kao NAUČNI- PREGLEDNI RAD

UVOD

Osnovni ciljevi fiskalne politike su stabiliziranje makroekonomskih rizika koji bi se mogli pojaviti zbog brzog rasta vanjskog i javnog duga, te jačanje privrednog razvoja kroz povećanje makroekonomske stabilnosti i kao takvi podudaraju se sa osnovnim ekonomskim ciljevima društva: visoka zaposlenost, niska i stabilna inflacija, održiva platno-bilansna pozicija i visok i stabilan privredni rast. Bosna i Hercegovina kao jedna izuzetno složena i komplikovana država u kojoj je na snazi neprihvatljiv društveno-ekonomski i politički sistem dužna je na svom evropskom putu izvršiti približavanje poreskom sistemu koji vlada u Evropskoj uniji.

Ovaj rad ima za cilj dokazati uticaj naplate direktnih poreza Bosne i Hercegovine / poreza na dobit, poreza na dohodak i doprinosa / na povećanje ili smanjenje sive ekonomije, kao i pokušaj dobijanja jednog boljeg uvida u fenomen sive ekonomije, kao jednog od pratećih fenomena koji značajno oblikuju socio-ekonomsku situaciju većine zemalja u tranziciji. U istraživanju su korišteni određeni parametri za period od 2016. do 2021.godine na osnovu Izvještaja o radu Poreznih uprava Federacije BiH i Republike Srpske za period 2012- 2021 godina i podaci o kretanju visine sive ekonomije u Bosni i Hercegovini..

Problem i predmet istraživanja jest upravo uticaj naplate direktnih poreza na neformalni dio formalne ekonomije, odnosno sivu ekonomiju, njihova korelacija. Istraživanje je dodatno upotpunjeno primjenom statističkog modela linearne regresije kojim se nastoji proučiti uticaj nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu.

Svrha i cilj ovog rada je da se kroz prikaz naplate direktnih poreza /poreza na dobit, poreza na dohodak i doprinosa/ dokaže uticaj na sivu ekonomiju kao izuzetno štetnu pojavu na privredni rast Bosne i Hercegovine.

1. DIREKTNI POREZI U BOSNI I HERCEGOVINI

Direktni porezi predstavljaju jedan od instrumenata ekonomske politike i prisutni su skoro u svim zemljama svijeta i imaju značajno učešće u javnim prihodima svake zemlje. Direktnim porezima se oporezuju prihodi (dohodak) građana i preduzetnika, dobit koju ostvare preduzeća, imovina i imovinska prava, nasljeđe, pokloni i dr

Direktni porezi su porezi gdje se direktno oporezuje porezni obveznik i gdje su porezni obveznik i porezni destinatar iste osobe, a platac druga. Neposredni (direktni) porezi su u BiH regulisano na entitetskim nivoima.

Osnovne vrste direktnih poreza su:

- Porez na dobit pravnih lica,
- Porez na dohodak fizičkih lica,
- Doprinosi.

1.1. Porez na dobit pravnih lica

Porez na dobit preduzeća je direktni porez koji se ubire iz dobiti privrednog društva. Dobit nastaje kada se od ukupnih prihoda oduzmu ukupni rashodi poslovanja. Porez na dobit preduzeća se utvrđuje od strane poreznog obveznika na posebnom finansijskom izvještaju, koji se naziva bilans uspjeha. Imajući u vidu da je porezna obaveza posebna pozicija u godišnjim finansijskim izvještajima osnovicu za oporezivanje dobiti čini oporeziva dobit poreznog obveznika koja se utvrđuje u poreznom bilansu, a većina dilema, nepoznanica i nedoumica vezana je za problem stavki koje se moraju uključiti u poreznu osnovicu, a oporeziva dobit se utvrđuje usklađivanjem dobiti iskazane u bilansu uspjeha i istog razloga je bitno da se ovaj porez što bolje reguliše, posebno u pogledu sprečavanja porezne evazije.

Entiteskim zakonima, Federacija BiH, Republika Srpska i Brčko Distrikt BiH regulisano je oporezivanje poreza na dobit i svi imaju usklađenu stopu poreza na dobit preduzeća koja iznosi 10%, i na ovaj način izjednačavaju se svi poreski obveznici u Bosni i Hercegovini i sprečava se poreska konkurencija u okviru entiteta.

U Federaciji BiH prema odredbama Zakona o porezu na dobit Federacije BiH, a shodno Pravilnikom o primjeni Zakona o porezu na dobit, kapitalnim dobitkom se smatra dobit koja se ostvari pod uslovom da ta dobit nije uključena u izvještaj o poslovnom rezultatu. Osnovna i jedina razlika u oporezivanju rezidenta pravnog lica i nerezidentne poslovne jedinice jeste da kod rezidenta se oporezuje dobit koja je ostvarena i unutar i van teritorije Federacije BiH, a kod nerezidentne poslovne jedinice oporezuje se samo dobit koja je ostvarena na teritoriji Federacije BiH. Prema odredbama Zakona o porezu na dobit, rezidentom Federacije BiH smatra se pravno lice koje ili ima sjedište na teritoriji Federacije BiH odnosno upisano je u sudski registar poslovnih subjekata u Federaciji BiH. U Federaciji BiH omogućena je odgoda oporezivanja kapitalnih dobitaka do njihove realizacije. Porez po odbitku iznosi 10% za sve prihode osim dividende. Kapitalnim dobitkom se smatra i dobit koja se ostvari i prenosom imovine, pod uslovom da ta dobit nije uključena u izvještaj o poslovnom rezultatu, a dokapitalizacija privrednih društava ne podliježe oporezivanju.

U Republici Srpskoj porez na dobit se obračunava shodno Zakonu o porezu na dobit Republike Srpske, po stopi od 10%. Kapitalni dobitci i gubici u skladu sa računovodstvenim pravilima ispunjavaju definiciju prihoda i rashoda, iako ne moraju nastati iz redovnog poslovanja, tako da se isti uključuju u obračun osnovice poreza na dobit.

U Brčko Distriktu BiH Zakonom o porezu na dobit pravnih lica Brčko Distrikta BiH je uređen: obveznik poreza na dobit, metodologija utvrđivanja poreske osnovice, plaćanje i naplata poreza na dobit. Prava i obaveze spojenih, pripojenih ili podijeljenih poreskih obveznika preuzima pravni sljedbenik i kontinuitet u oporezivanju postoji ako pri prenosu na drugo pravno lice ne dolazi do promjena u imovini i obavezama.

Postoje razlike u entiteskim zakonima i Brčko distriktu u pogledu odbitaka i olakšica za porez na dobit, i unatoč značajnim razlikama u postupku utvrđivanja osnovice poreza na dobit,

efektivno poresko opterećenje je približno isto 10% te zavisi od visine poresko nepriznatih rashoda i dodatno oporezivih stavki.

1.2. Porez na dohodak fizičkih lica

Porez na dohodak plaćaju fizička lica: zaposlenici, lica angažovana po osnovu Ugovora o djelu, Ugovora o autorskom djelu, samostalni poduzetnici i druga fizička lica. U tom smislu je veoma bitno da se poznaje granica obaveze, tj. obveznika plaćanja poreza na dobit u odnosu na porez na dohodak, jer se u praktičnoj primjeni poreskih propisa ova dva instituta često poistovjećuju i miješaju.

Oporezivanje dohotka u BiH (Republika Srpska, Federacija BiH i Brčko Distrikt BiH) ne razlikuje se suštinski od načina oporezivanja dohotka u zemljama iz okruženja. Jedinstvena poreska stopa od 10% stavlja u ravnopravan položaj sve poreske obveznike u pogledu poreskog opterećenja.

U Federaciji BiH je Zakonom o porezu na dohodak uređeno je oporezivanje dohotka fizičkih lica (isključivo na nivou Federacije BiH.. Konačno utvrđivanje obaveze poreza na dohodak vrši se po isteku godine, odnosno poreskog razdoblja na osnovu godišnje prijave koju je poreski obveznik dužan podnijeti do 31.03. tekuće godine, za prethodnu godinu. Konačnu poreznu obavezu utvrđuje porezni obveznik a prijava se podnosi za dohodak ostvaren u tom poreskom razdoblju i to samo za oporezivi dohodak. Godišnju prijavu dužan je podnijeti porezni obveznik, ako je u poreznom razdoblju ostvario oporezive dohotke iz više izvora, ako je ostvario dohodak izravno iz inostranstva ili kada Porezna uprava Federacije BiH utvrdi svojom kontrolom dodatnu poreznu obavezu koju je porezni obveznik trebao da plati po osnovu nesamostalne djelatnosti.

U Republici Srpskoj porez na dohodak fizičkih lica uređen je Zakonom o poreza na dohodak RS. Godišnji porez na dohodak fizičkog lica plaća se na osnovu godišnje poreske prijave fizičkog lica na dohodak ostvaren u kalendarskoj godini. U godišnjoj poreznoj prijavi iskazuju se svi dohoci ostvareni u toku poreske godine i plaćeni porezi. Porezni obveznik koji ostvaruje dohodak, dužan je da podnese Poreznoj upravi RS poreznu prijavu do kraja marta tekuće godine. Konačno utvrđivanje obaveze poreza na dohodak vrši se po isteku godine, odnosno poreznog razdoblja na osnovu godišnje prijave. Konačnu poreznu obavezu utvrđuje porezni obveznik a prijava se podnosi za dohodak ostvaren u tom poreznom razdoblju i to samo za oporezivi dohodak.

U Brčko Distriktu BiH porez na dohodak fizičkih lica uređen je Zakonom o poreza na dohodak Brčko Distrikta BiH. Konačno utvrđivanje obaveze poreza na dohodak vrši se po isteku godine, odnosno poreznog razdoblja na osnovu godišnje prijave koju je porezni obveznik dužan podnijeti do februara tekuće godine. Porezna prijava se sastoji od izvještaja i drugih relevantnih dokumenata u vezi sa poreznom obavezom poreznog obveznika a porezni obveznik podnosi poreznu prijavu za svaku vrstu poreza kojeg je on dužan platiti.. Konačnu poreznu obavezu utvrđuje sam porezni obveznik, a Porezna uprava-Direkcija za finansije provjerava da li je porezni obveznik obavljao djelatnost u poreznom periodu.

Na osnovu prethodnog može se zaključiti da postoje razlike u entiteskim zakonima poreza na dohodak i distriktu, a posebno u segmentu poreza na dohodak koji plaćaju fizička lica-zaposlenici.

Također i lični odbici su različiti. Lični odbitak je olakšica koja omogućava zaposleniku da na zakonit način plati manje poreza na dohodak i za iznos manje plaćenog poreza dobije veću plaću. Pored različitih iznosa odbitaka, porezna osnova je različita, što porezne “podsisteme” čini još više neujednačenima.

1.3. Doprinosi

Doprinosi su finansijski instrument koji koristi neka država da bi osigurala novčana sredstva za neki javni rashod. Doprinosi su u stvari nameti, odnosno posebna vrsta poreza, koji se obično naplaćuju iz bruto plate zaposlenih osoba i predstavljaju dio poreznog tereta koji snosi radno aktivni sloj građana neke države. Zbog zakonskih okvira koje država stvara oko doprinosa, pravne osobe koje su dužne plaćati doprinos obično ne mogu izbjeći njegovo plaćanje ili ga zamijeniti s nekim drugim finansijskim instrumentom, kao što je plaćanje posebnog osiguranja za istu namjenu.

Doprinosi se odnose na penzijsko – invalidsko osiguranje, zdravstveno osiguranje i osiguranje od nezaposlenosti. U RS postoji još i doprinos za dječiju zaštitu.

U Federaciji BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%):

Doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%

Doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6%

Doprinos za zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%

Doprinos za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca – 4%

Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret osiguranika – 1,5%

Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%

U Republici Srpskoj se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 31 %):

Doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje – 18,5 %

Doprinos za zdravstveno osiguranje – 10,2 %

Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti – 0,6 %

Doprinos za dječiju zaštitu – 1,7 %

U Brčko Distriktu BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa:

Doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje, zaposlenik se odlučuje u koji Fond se plaća doprinos PIO i ta se primjenjuje stopa (23 % u FBiH ili 18,5 % u RS)

Doprinos za zdravstveno osiguranje – 12%

Doprinos za osiguranje od nezaposlenosti – 1,5%

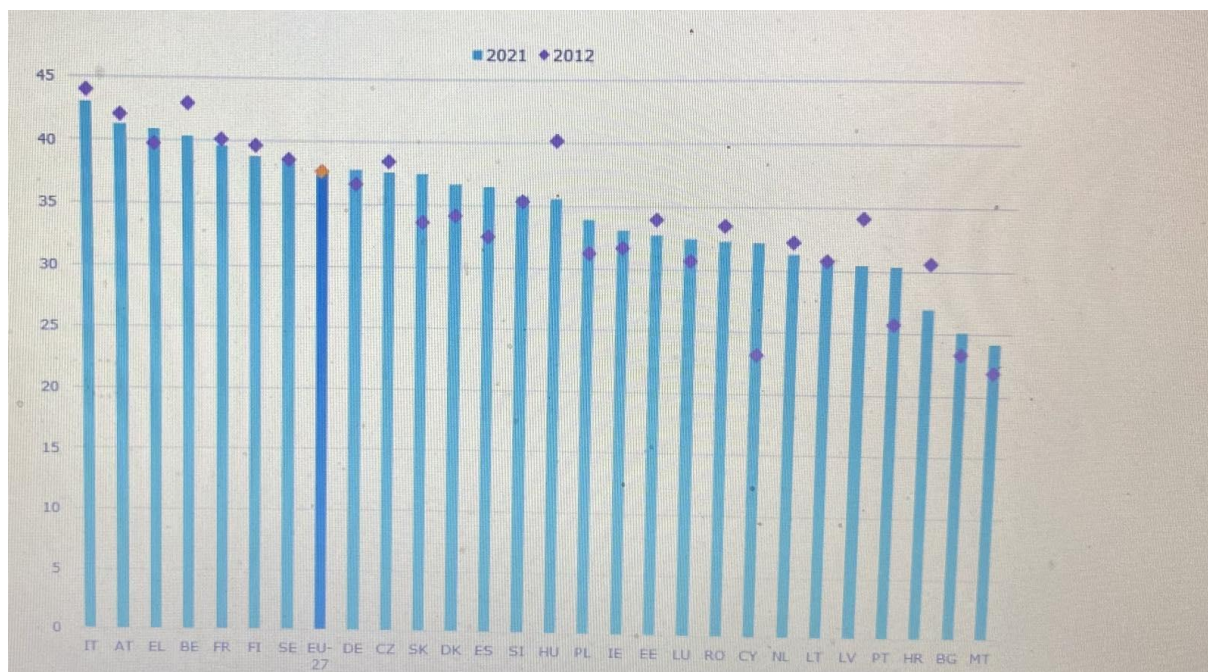
Tabela broj 1: Porezni prihodi (uključujući obvezne stvarne socijalne doprinose) 2019.–2021. (stvarno) i 2022. – 2024. (predviđanje) (% bdp-a)

	2019	2020	2021	Forecast			Trend	
				2022	2023	2024	Diff 2021 – 2024	
EU-27	39.9	40.0	40.6	40.3	39.8	39.7	↓	-0.9
EA-19	40.3	40.4	41.0	41.1	40.4	40.5	↓	-0.5
Belgium	43.5	43.5	43.6	43.4	43.8	44.0	↑	0.4
Bulgaria	30.3	30.5	30.7	31.2	29.7	29.9	↓	-0.8
Czechia	35.9	35.9	35.9	34.9	34.2	33.7	↓	-2.2
* Denmark	47.1	47.3	48.1	42.3	42.6	41.9	↓	-6.2
Germany	40.1	39.6	41.1	40.9	40.1	40.6	↓	-0.5
* Estonia	33.5	33.3	33.5	32.8	32.0	31.6	↓	-1.9
Ireland	21.9	19.9	21.1	21.1	20.2	19.8	↓	-1.3
Greece	39.5	38.8	39.4	40.8	38.3	36.9	↓	-2.5
Spain	34.8	37.0	38.4	38.2	38.5	38.2	→	-0.2
France	45.3	45.5	45.1	46.0	45.3	45.3	→	0.2
Croatia	37.3	36.6	35.6	36.2	36.0	35.9	→	0.3
Italy	42.2	42.5	43.3	43.4	42.4	42.4	↓	-0.9
Cyprus	34.2	34.0	36.0	36.9	37.1	37.3	↑	1.3
Latvia	30.6	30.8	30.4	30.2	29.8	29.7	↓	-0.7
Lithuania	30.2	30.8	32.2	31.8	30.8	31.0	↓	-1.2
* Luxembourg	39.6	38.2	38.5	38.4	37.7	36.8	↓	-1.7
Hungary	36.3	36.0	33.9	34.6	35.4	34.3	↑	0.4
Malta	29.8	29.5	30.5	29.3	29.2	28.8	↓	-1.7
Netherlands	39.3	39.9	39.7	39.3	39.3	39.7	→	0.0
Austria	42.7	42.1	43.3	43.1	42.8	42.6	↓	-0.7
Poland	35.2	35.6	36.8	34.3	35.5	35.1	↓	-1.7
* Portugal	34.5	35.2	35.3	36.4	35.7	35.8	↑	0.5
Romania	25.9	26.1	26.5	26.6	26.8	27.4	↑	0.9
Slovenia	37.4	37.5	38.2	36.1	35.4	35.3	↓	-2.9
* Slovakia	34.4	34.6	35.2	34.7	34.4	34.1	↓	-1.1
Finland	42.3	41.8	43.0	43.2	42.5	42.2	↓	-0.8
* Sweden	42.8	42.4	42.8	41.7	41.3	40.5	↓	-2.3

Izvor: Europska komisija, Glavna uprava za poreze i carinsku uniju, na temelju Eurostata i Opće uprave za ekonomske i financijske poslove, Godišnja makroekonomska baza podataka.

Napomene: Podaci o poreznim prihodima u ovoj tablici izdvojeni u svibnju 2023. (mrežni podatkovni kod: gov_10a_taxag) (*) Te vrijednosti za 2022. su stvarne vrijednosti, a ne prognoze

Grafikon broj 1: Implicitna porezna stopa na rad, 2021. i 2012. u Evropskoj uniji

Izvor: Europska komisija, Glavna uprava za oporezivanje i carinsku uniju, Podaci o poreznim trendovima (europa.eu).

Oporezivanje rada utječe na privredni rast utječući na poticaje za rad i zapošljavanje. Europska komisija i druge međunarodne organizacije poput OECD-a i MMF-a utvrdile da bi ta promjena dijela poreznog opterećenja- smanjenje oporezivanja rada mogla potaknuti privredni rast. Ovo stajalište dio je velike rasprave koja uključuje akademske znanstvenike i kreatore politike o implikacijama struktura oporezivanja.. Uloga oporezivanja rada je vrlo značajan poticaj za rast privrede jedne države.

Porezni sistem, posebno u modernim i složenim ekonomijama, nikada nije neutralan. Porezi se relativno mijenjaju te na taj način mijenjaju ponašanje ekonomskih aktera. Porezi daju poticaje ili destimulacije, utječu na izbore radnika i preduzeća. Određeni nivoi prihoda koje prikuplja država mogu imati vrlo različiti utjecaj na privredni rast i nejednakost dohotka, ovisno o strukturnom dizajnu sistema poreznih olakšica. Struktura oporezivanja ima važne ekonomske i društvene implikacije. Smanjenje oporezivanja rada generalno se smatra dugoročnim pozitivnim poticajem privredi jedne zemlje..

2. REFORMA POREZNE POLITIKE I POREZNOG SISTEMA U BIH

Bosna i Hercegovina je složena država koja se sastoji od entiteta Federacije BiH , Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH , koji su, shodno Ustavu BiH, uspostavili različite porezne uprave sa nadležnošću upravljanja porezima i sa prenamaglašenim sistemom decentralizacije

(državne) porezne vlasti, uspostavili tri odvojena porezna prostora. Na nivou države je izvršena porezna reforma indirektnih poreza koja je rezultirala uvođenjem poreza na dodanu vrijednost (PDV) 2006 godine. Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju sa EU (2008) smanjeni su javni prihodi od carina, što se nadomjestilo povećanjem akciza u skladu sa standardima EU, a od 2009. godine i posebnom vrstom akciza – putarinom i akcizom na cigarete.

Analizom makroekonomskih pokazatelja (visoka nezaposlenost, velika javna potrošnja, visok vanjskotrgovinski deficit i sl.) može se konstatovati da je u Bosni i Hercegovini nužna porezna reforma koja bi značajno rasteretila privredu. „Nosiocici fiskalne politike danas u BiH ne poduzimaju adekvatne mjere u cilju poticanja rasta i razvoja, odnosno, slabo se prate trendovi fiskalne politike EU i zemalja u okruženju. Javna potrošnja je prekomjerna, dok s druge strane SDI stalno opadaju, javni dug konstantno raste, deficit tekućeg računa takođe, kao i nezaposlenost, kapitalna ulaganja u javni i privatni sektor su nedostatna, kao i ulaganja u nauku i obrazovanje.“³

U slučajevima kad ogromnu vanjskoekonomsku neravnotežu nije moguće ispravljati vanjskom devalvacijom (zbog režima currency boarda i fiksnog deviznog kursa) i kad postoje ogromne unutarnje neravnoteže (masovna nezaposlenost itd.), kao rješenje ostaje interna (fiskalna) devalvacija.

Cilj fiskalne devalvacije je povećanje konkurentnosti privrede Bosne i Hercegovine na domaćem i inostranom tržištu s jedne strane i smanjenje sive ekonomije s druge strane, što će dovesti do rasta zaposlenosti.

„Brojna istraživanja i studije rađene u okviru OECD-a i EU pokazuju da fiskalna devalvacija ima pozitivan uticaj na privredni rast, izvoz i rast zaposlenosti. Prema Studiji o uticaju fiskalne devalvacije koju je naručila Europska komisija, a pripremio konzorcij instituta (CPB Netherlands Bureau for Economic Analysis) 2013. godine, fiskalna devalvacija može biti efektivan instrument za rješavanje pitanja nekonkurentnosti i nezaposlenosti. To posebno vrijedi za zemlje s fiksnim deviznim kursom i ogromnom nezaposlenošću. Nakon izbijanja globalne finansijske krize, u periodu od 2008. do 2013. godine, fiskalna devalvacija je izvršena u 16 zemalja EU i 11 zemalja OECD-a.“⁴

Socijalni doprinosi u BiH odnosno u Federaciji BiH imaju veći udio u ukupnim poreznim prihodima (41,5%) nego u bilo kojoj zemlji članici EU (u 2014. godini najviši udio u zemljama EU zabilježen je u Slovačkoj 43,3% i Češkoj 43,2%, a EU prosjek iznosi 31,4%) i nužno je, rasterećenjem privrede i povećanim oporezivanjem potrošnje i imovine, promijeniti dosadašnju praksu i na taj način omogućiti privrednicima bolje poslovno okruženje.

„Visoko oporezivanje plata i visoka cijena rada destimulativno djeluju na strane investitore, što posebno dolazi do izražaja u uslovima sveukupnog nepovoljnog političkog i ekonomskog ambijenta. Ako želimo izbjeći probleme koji su se pojavili u nekim zemljama Evrope (Grčka na prvom mjestu), nema drugog izbora za BiH, od ograničenja javne potrošnje u kombinaciji

³ <https://hrcak.srce.hr>, datum pristupanja 15.08.2024 godine

⁴ <https://fzzpr.gov.ba>, datum pristupanja 15.08.2024 godine

sa drastičnim rasterećenjem privrede kako bismo podstakli investicije, zapošljavanje i ukupan privredni i ekonomski rast.“⁵

Porezna reforma se mora sprovesti smanjenjem direktnih poreza koji opterećuju plate, Kako su u Republici Srpskoj stope doprinosa na nivou Evroske unije, smanjenje direktnih poreza / doprinosa / neophodno je uraditi u Federaciji BiH.

3. SIVA EKONOMIJA U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA PREMA REZULTATIMA MODELA EUROSTATA

Siva ekonomija ugrožava samu suštinu odnosa poverenja i lojalnosti između države i njenih stanovnika: građana i privrede. Sam pojam sive ekonomije podrazumjeva obavljanje ekonomskih aktivnosti suprotno zakonskim odredbama i dobrim poslovnim običajima koji štite poštenu tržišnu utakmicu.

Neformalna ili siva ekonomija, kao paralelna aktivnost regularnoj ekonomiji, prisutna je kako u razvijenom, tako i u nerazvijenom dijelu svijeta, s tim što se u razvijenijim privredama uspješnije suprotstavljaju toj pojavi, dok u nerazvijenijim sistemima taj način privređivanja često postaje dominantan i jedan od osnovnih izvora prihoda za veliki dio stanovništva. Istorijski gledano, termin siva ekonomija ili neformalni sektor pojavio se prvi put u izvještajima Međunarodne organizacije rada 1970 –ih godina 20. vijeka.

Tranzicija je značajno uticala na neformalni sektor, gotovo podjednako snažno kao i na formalni. Mnogi oblici „neformalne” ekonomske delatnosti su nestali, ili su jednostavno postali sastavni deo formalnog sektora usled djelovanja kompleksnih transformacionih procesa: došlo je do promjene u svojinskim odnosima, preduzetništvo u svim oblicima je oživjelo a prekogranična trgovina postala je moguća. Sa druge strane, ti isti procesi su otvorili nove prostore sivoj ekonomiji, a neki nisu ni dozvoljavali drugačiji oblik privredne djelatnosti.

Akteri u tranziciji (država, kapital i radnici) tražili su rješenja, izlaz iz krize i izabrali su neoptimalno rješenje; preduzeća su nastavila obavljanje ekonomskih aktivnosti u neformalnom sektoru, a država je u cilju kupovine socijalnog mira to tolerisala. Potražnja stvarana državnim politikama je nestala, prekinuti su i odnosi sa dotadašnjim tržištima u drugim socijalističkim zemljama, a naponi da se suzbije inflacija doveli su do drastičnog pada kupovne moći velikog djela stanovništva. Sa druge strane liberalizacija trgovine je uništila većinu domaćih preduzeća koja nisu mogla odgovoriti takvoj konkurenciji. Na tržištu je došlo do velike količine robe stranog porijekla boljeg kvaliteta, a domaće firme nisu mogle osvojiti strana tržišta iz razloga nedostatka znanja, iskustva, nepoznavanja marketinga. Preduzeća su da bi smanjila troškove jednostavno počela, izbegavati propisana pravila, nepoštivati zakone, radna snaga se nije prijavljivala i to je bio put ka neformalnoj ekonomiji,

U kontekstu tranzicije, „strategija izlaza” može primiti različite oblike, od emigracije preko izbjegavanja poreza, rada na crno, preprodaje, do organizovanog kriminala, „divlje” privatizacije i iznošenja kapitala iz zemlje. Ogroman obim i dubina reformi tokom post-

⁵ Federalni zavod za programiranje razvoja 2011 godina

socijalističke tranzicije zahtjevala je ogromne žrtve od svih aktera, kako radnika tako i vlada i biznisa. Ograničena budžetska sredstva i eksplozija nezaposlenosti doveli su do toga da država nema mogućnosti, ali ni volje, da insistira na striktnoj primjeni postojeće pravne regulative, odnosno donošenju nove. Sa druge strane, mnoštvo „izlaznih” opcija omogućilo je, kakvo-takvo, preživljavanje i nesmetan nastavak reformi pa je, u tom smislu, moguće analizirati efekat sive ekonomije, kako na sam proces, tako i na rezultate tranzicije. U pogledu tranzicionog procesa, siva ekonomija je svakako doprinela stabilizaciji reformi.

Kada se govori o tranzicijskim zemljama, zbog nedostatka podataka, vrlo je teško naći sveobuhvatne i metodološki usporedive studije. Naime, najčešće korišteni pristup u tržišnim privredama je monetarni pristup koji, zbog procesa remonetizacije i značajnog produblјivanja finansijskog tržišta u tranzicijskim zemljama, nema smisla upotreblјavati. Pojedini indikatori o veličini i složenosti zakonske regulative, odnosno poreznom moralu nisu raspoloživi. Sistem nacionalnih računa je još u razvoju pa sve metode, koje se oslanjaju na upotrebu različitih izvora s dohodovne i potrošne strane, nisu po zemljama metodološki usklađene. Na kraju, ostaju dva pristupa koja koriste autori u proučavanju veličine sive ekonomije u tranzicijskim zemljama. Prvi je pristup je Metoda inputa (potrošnje električne energije) gdje se kao indikator koriste podaci o potrošnji električne energije, a drugi je tzv. Eurostatov pristup koji se koristi u Exhaustiveness programu za zemlje kandidate za Evropsku Uniju.

Pregled veličine sive ekonomije u nekim tranzicijskim zemljama prema rezultatima modela Eurostata (u % službenog BDP-a) predstavljen je u tabeli broj:2.

Tabela broj 2: Veličina sive ekonomije u nekim tranzicijskim zemljama prema rezultatima modela Eurostata (u % službenog BDP-a)

Država/ Godina	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
BiH	31,0	32,0	31,0	30,0	30,0	31,0	32,0	29,0	28,5	28,0
Bugarska	31,9	31,2	31,0	30,6	30,2	29,6	30,8	30,1	32,9	32,4
Hrvatska	29,0	28,4	28,0	27,7	27,1	26,5	27,4	26,4	29,6	29,0
Mađarska	22,5	22,1	21,6	21,9	22,2	22,4	22,7	23,2	26,0	25,0
Rumunija	29,1	28,4	28,1	28,0	27,6	26,3	26,7	26,9	29,3	28,9
Slovenija	23,6	23,1	23,5	23,3	23,1	22,4	22,2	21,5	23,1	27,7

Izvor: Autor na osnovu istraživanja

Na osnovu pregleda iz tabele broj: 2 vidljivo je da mjere za borbu protiv sive ekonomije u predstavljenim zemljama ne donose očekivane rezultate i dalje imamo izuzetno visoke stope sive ekonomije koje nanose velike štete ekonomiji. U nekim zemljama / Bugarska, Hrvatska,

Mađarska, Rumunija /, posle blagog pada stope sive ekonomije u 2016 i 2017 godini ponovo dolazi do rasta stope sive ekonomije.

Za zemlje u tranziciji iz okruženja nisu dostupni podaci kao u tabeli broj: 2. Index stope sive ekonomije za pojedine zemlje, a na osnovu podataka MMF je slijedeći: Srbija- podaci za 2021 godinu stopa sive ekonomije iznosi 33,5 % službenog BDP-a ; Crna Gora- podaci za 2021 godinu stopa sive ekonomije iznosi 37,5 % službenog BDP-a, Kosovo- podaci za 2021 godinu stopa sive ekonomije iznosi 37,6 % službenog BDP-a i Sjeverna Makedonija podaci za 2021 godinu stopa sive ekonomije iznosi 37,6 % službenog BDP-a. Prosjek Europske unije u 2021 godini je iznosio je 17,4 % službenog BDP-a. Rad u sivoj ekonomiji u Jugoistočnoj Evropi je često društveno ukorijenjen, kulturno i obrazovno predodređen, i ne svodi se jednostavno na stvar racionalnog izbora povećanja lične koristi. Efikasna politika protiv sive ekonomije ne bi trebalo da bude čisto ekonomska ili fiskalna, već sveobuhvatna socijalna politika.

Nedostatak ugovora nije samo simptom skrivenog rada i utaje poreza. Ono takođe ukazuje na neefikasno tržište rada, nedostatak zaštite i nizak nivo povjerenja u pravosudni sistem. Zaposleni bez ugovora često rade znatno više sati (uključujući noćne smjene, rad vikendom i praznicima) bez dodatne naknade, ne koriste bolovanje i zaključani su u svojim poslovima bez mogućnosti napredovanja.

Kada zaposleni odluče da napuste posao (promijene posao), oni često gube prošlomjesečnu platu ili primaju samo iznos zvanično naveden u ugovoru. Bugarska bi mogla biti pozitivan primjer drugima u regionu, jer je uspjela da riješi problem nedostatka ugovora o radu i prije ulaska u EU kroz kombinaciju obavezne registracije ugovora i pojačane, kontinuirane inspekcije.

Procjena sive ekonomije u Bosni i Hercegovini prema modelu Eurostata temelji se na:⁶

- metod inputa radne snage (administrativni izvori i anketa radne snage),
- rezultatima porezne evazije
- upoređivanje pokazatelja bruto proizvodnje
- intermedijarne potrošnje i dodane vrijednosti po zaposlenom
- procjena eksperata za dohodak od ilegalnih aktivnosti
- detaljnoj valorizaciji statističkih izvora za obračun BDP i poredenju sa alternativnim izvorima
- usklađivanje metodologije obračuna inputirane stambene rente sa preporukama

Eurostata

⁶ <https://www.fzzpr.gov.ba>, datum pristupanja 15.08.2024 godine

Ključni ekonomski indikatori koji su prezentirani od strane Evropske Komisije za Bosnu i Hercegovinu u Izvještaju o Bosni i Hercegovini za 2022. Brisel, 12.10.2022 / dati su na osnovu podataka Eurostata-nacionalni izvori i MMF-a u tabeli broj: 3.

Tabela broj 3: Ključni ekonomski indikatori u bosni i hercegovini za period 2012-2021 godina

KLJUČNI EKONOMSKI INDIKATORI	2012/2017	2018	2019	2020	2021
BDP po glavi stanovnika (% od EU-27 u SKM)	31	32	32	33	33
Rast realnog BDP-a	2,2	3,1	2,8	-3,2	7,5
Stopa ekonomske aktivnosti stanovništva u dobi od 15-64 (%)	54,2	54,2	55,5	58,2	59,1
Žene	42,0	41,8	44,4	46,1	46,7
Muškarci	66,2	66,4	66,4	70,4	71,4
Stopa nezaposlenosti osoba u dobi od 15 do 64 godine	26,6	18,9	16,4	16,2	17,5
Žene	29,8	21,0	19,7	19,0	22,2
Muškarci	24,7	17,6	14,2	14,4	14,5
Zaposlenost ukupnog stanovništva (godišnji rast u %)	2,5	2,9	2,5	-1,2	0,9
Nominalne plate (godišnji rast u %)	0,7	3,1	4,3	4,0	4,4
Index potošačkih cijena (godišnji rast u %)	0,0	1,4	0,6	-1,1	2,0
Kurs u odnosu na euro	1,96	1,96	1,96	1,96	1,96
Saldo tekućeg računa (% BDP-a)	-5,7	-3,3	-2,8	-3,8	-2,1
Neto direktna strana ulaganja (DSI) (% BDP-a)	1,9	2,9	1,5	1,7	2,1
Saldo opšte države (% BDP-a)	-0,3	2,1	1,9	-5,3	-0,3
Dug opšte države (% BDP-a)	38,0	32,7	32,8	36,6	35,5

Izvor: Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2022. Evropske Komisije, Brisel, 12.10.2022 / na osnovu podataka Eurostata-nacionalni izvori i MMF-a,

„Bosna i Hercegovina je u ranoj fazi uspostavljanja funkcionalne tržišne ekonomije, a u nekim oblastima je došlo do nazadovanja. Veća inostrana potražnja i vladine mjere podrške pomogle su oporavak ekonomije u 2021. To je pogodovalo i tržištu rada, iako je nezaposlenost i dalje velika, i uprkos tome što i dalje postoje strukturalni problemi. Finansijski sektor je i dalje stabilan, a kreditni rast je ubrzan. Posljedice rata koji Rusija vodi protiv Ukrajine do sada su ograničene. U skladu sa globalnim trendovima, inflacija je značajno povećana.

Na poslovno okruženje negativno su se odrazili rascjepkanost unutrašnjeg tržišta zemlje i velika neformalna ekonomija. Vladavina prava i funkcionisanje unutrašnjeg tržišta dodatno su oslabljeni dugotrajnom političkom krizom i blokadom državnih institucija, što je naškodilo i

ekonomskom upravljanju. Kvalitet javnih rashoda nije se popravio, a javni sektor je i dalje neefikasan i glomazan.“⁷

4. SEKUNDARNO ISTRAŽIVANJE UTICAJA NAPLATE DIREKTNIH POREZA NA SIVU EKONOMIJU

Sekundarno istraživanje uticaja naplate direktnih poreza na sivu ekonomiju u periodu 2012-2021 godina predstavljeno je u ovom poglavlju. Kretanje naplate direktnih poreza / poreza na dobit, poreza na dohodak, doprinosa i ostalih naplaćenih poreza / predstavljeno je u tabeli broj: 4. Metodom deskriptivne statistike vršena je analiza pojedinih segmenata direktnih poreza i njihova korelacija. Takođe, data je tabelarna i grafička projekcija kretanja direktnih poreza u naredne tri godine. / 2024, 2025 i 2026 godina /, kao i međusobni odnos direktnih poreza u entitetima.

Tabela broj 4: Direktni porezi u Bosni i Hercegovini izraženi u 000 km

GODI NA	POREZ NA DOBIT	POREZ NA DOHODA K	DOPRINOS I	OSTALI NAPLAĆENI POREZI	UKUPNO DIREKTNI POREZI	UKUPNO NAPLAĆENI PRIHODI
2012	277.295	524.173	3.942.302	102.317	4.845.887	5.557.644
2013	285.026	529.257	3.960.302	102.823	4.517.408	5.663.144
2014	293.294	511.839	4.156.583	127.535	5.089.251	5.932.549
2015	312.959	558.813	4.288.375	191.453	5.371.600	6.359.480
2016	427.941	583.303	4.368.464	206.990	5.586.698	6.633.967
2017	550.811	637.688	4.639.858	209.727	6.068.094	7.173.307
2018	617.443	685.740	4.959.432	215.859	6.478.474	7.622.422
2019	625.647	612.212	5.129.229	265.552	6.632.640	7.776.562
2020	581.401	616.479	5.278.381	141.454	6.617.715	7.625.631
2021	635.115	666.787	5.701.283	161.062	7.164.247	8.368.326

Izvor: Izvještaji o radu poreskih uprava: Federacije BiH, Republike Srpske za 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 i 2021 godinu

U prethodnoj tabeli nalaze se direktni porezi u Bosni i Hercegovini izraženi u 000 KM, za period od 2012 do 2021 godine. Podaci su prikupljeni iz entitetskih godišnjih izvještaja. U gore navedenu tabelu nisu uključeni direktni porezi iz Brčko Distrikta iz razloga njihovog

⁷ Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2022. Evropske Komisije, Brisel, 12.10.2022, strana 52

minornog uticaja na ukupne direktne poreze, nprj. 2020 godine su iznosili 20.791.067 KM- učešće u ukupnim direktnim porezima Bosne i Hercegovine 0,31 % ; 2019 godini su iznosili 30.155.405 KM- učešće u ukupnim direktnim porezima Bosne i Hercegovine 0,45 % ; u 2018 godini su iznosili 25.286.861 KM- učešće u ukupnim direktnim porezima Bosne i Hercegovine 0,39 %. Ako se pogledaju ukupni direktni porezi, oni za period posljednjih 5 godina imaju konstantan rast.

Kretanje naplate direktnih poreza / poreza na dobit, poreza na dohodak, doprinosa i ostalih naplaćenih poreza / na sivu ekonomiju je istraženo za period 2012-2021 godina. Metodom deskriptivne statistike vršena je analiza pojedinih segmenata direktnih poreza i njihova korelacija sa sivom ekonomijom koja je predstavljena u tabeli broj: 5.

Tabela broj 5: Korelacija između sive ekonomije i direktnih poreza

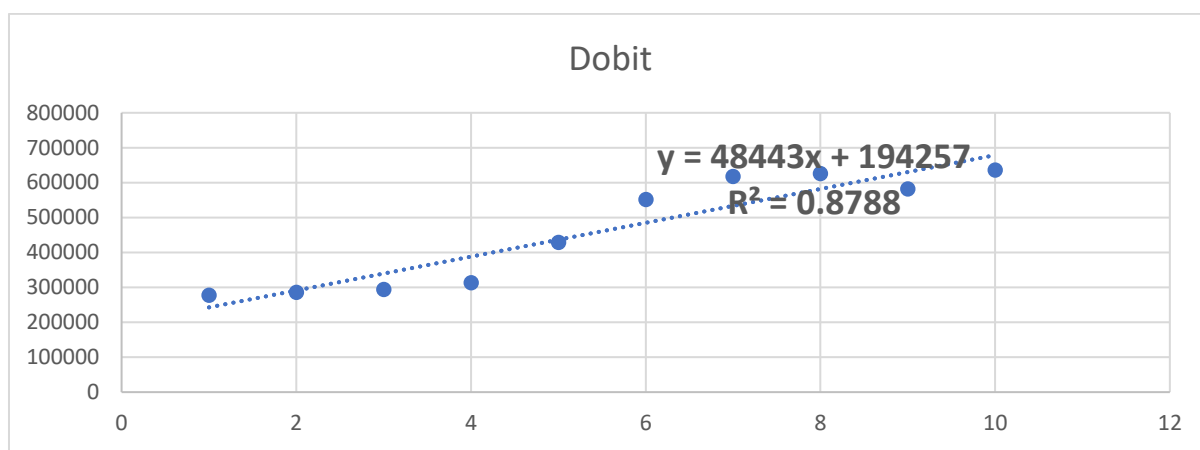
Correlations		
		SIVA ekonomija
SIVA EKONOMIJA	Pearson Correlation	1
	N	10
POREZ NA DOBIT	Pearson Correlation	-.836
	Sig. (2-tailed)	.003
	N	10
POREZ NA DOHODAK	Pearson Correlation	-.780
	Sig. (2-tailed)	.008
	N	10
DOPRINOSI	Pearson Correlation	-.969
	Sig. (2-tailed)	.000
	N	10
OSTALI NAPLAĆENI POREZI	Pearson Correlation	-.325
	Sig. (2-tailed)	.359
	N	10
UKUPNO DIREKTNI POREZI	Pearson Correlation	-.923
	Sig. (2-tailed)	.000
	N	10
UKUPNO NAPLAĆENI PRIHODI	Pearson Correlation	-.928
	Sig. (2-tailed)	.000
	N	10

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Iz prethodne tabele može se zaključiti da pet od ukupno šest varijabli se nalaze u negativnom korelacionom odnosu sa sivom ekonomijom. Ovaj rezultat se može protumačiti da padom sive ekonomije dolazi do rasta poreza na dobit, doprinosa, te ukupnih direktnih poreza. Čak i šesti koeficijent je negativan, ali nije statistički značajan.

Drugi dio istraživanja se odnosi na prognozu kretanja nekih direktnih poreza i ukupnih direktnih poreza. Cilj je odrediti kretanje krive u budućem periodu. Važno je napomenuti da su prognoze rađene metodom Trenda veoma precizne, te da funkcije koje proizilaze iz prognoze daju tačne i pouzdane podatke, osim u slučajevima prirodnih nepogoda, recesije, ekonomskih kriza, ratova itd.

Grafikon broj 2: Prognoza kretanja poreza na dobit

Izvor: Autor na osnovu istraživanja

Kao što je već spomenuto porez na dobit je imao rast između 2016 do 2019.godine, nakon čega bilježi pad. Prema rezultatima trenda i dobivenoj funkciji može koja izgleda:

$Y = 48443X_i + 194257$, te reprezentativnost od preko 87%, može se zaključiti da će njegovo kretanje biti kako je predstavljeno u **Tabeli broj: 74.** izraženo u milionima KM.

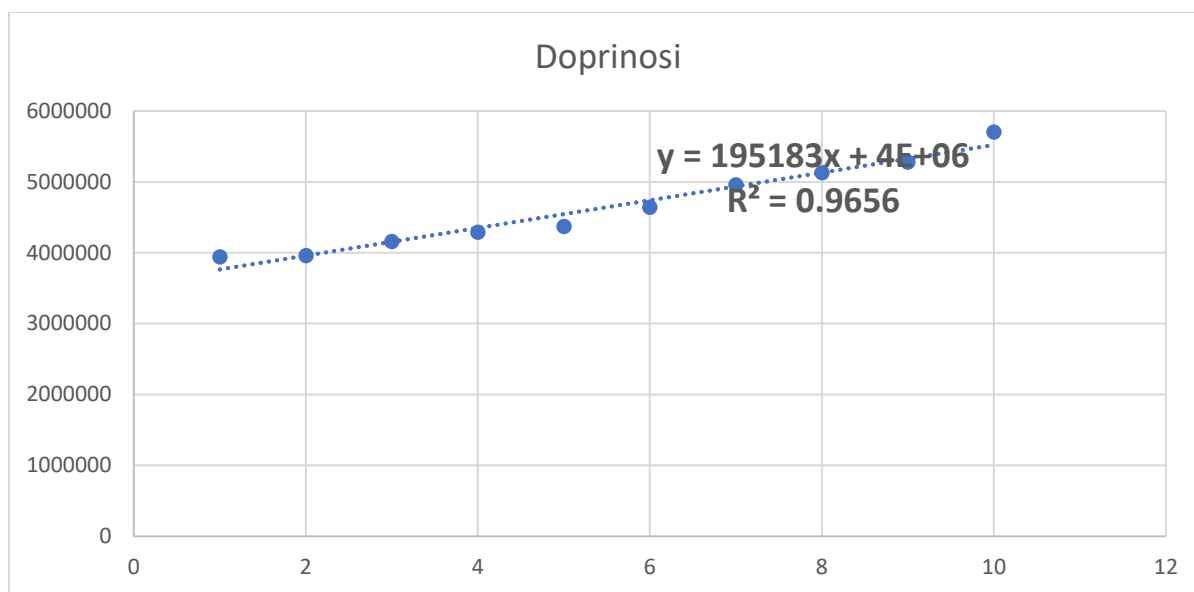
Tabela broj 6: Kretanje poreza na dobit

Godina	Prognoza	Index
2024	727130	/
2025	775573	106,6
2026	824016	106,3

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Prema rezultatima iz tabele, očekuje se rast Prihoda po osnovu poreza na dobit od nekih 6% godišnje, što je u svakom slučaju značajan rast. Međutim, treba naglasiti da reprezentativnost od blizu 88% pokazuje visok stepen tačnosti.

Grafikon broj 3: Prognoza kretanja ostvarenih Prihoda po osnovu doprinosa

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Prethodni grafički prikaz pokazuje kretanje prihoda od doprinosa i funkciju linearnog trenda, na osnovu koje se prognozira kretanja naredne tri godine. Prema tome, funkcija linearnog trenda izgleda:

$$Y = 195183X_i + 4.000066,$$

Na osnovu iste, prihodi od doprinosa naredne tri godine će iznositi kao što je navedeno u Tabeli broj: 6

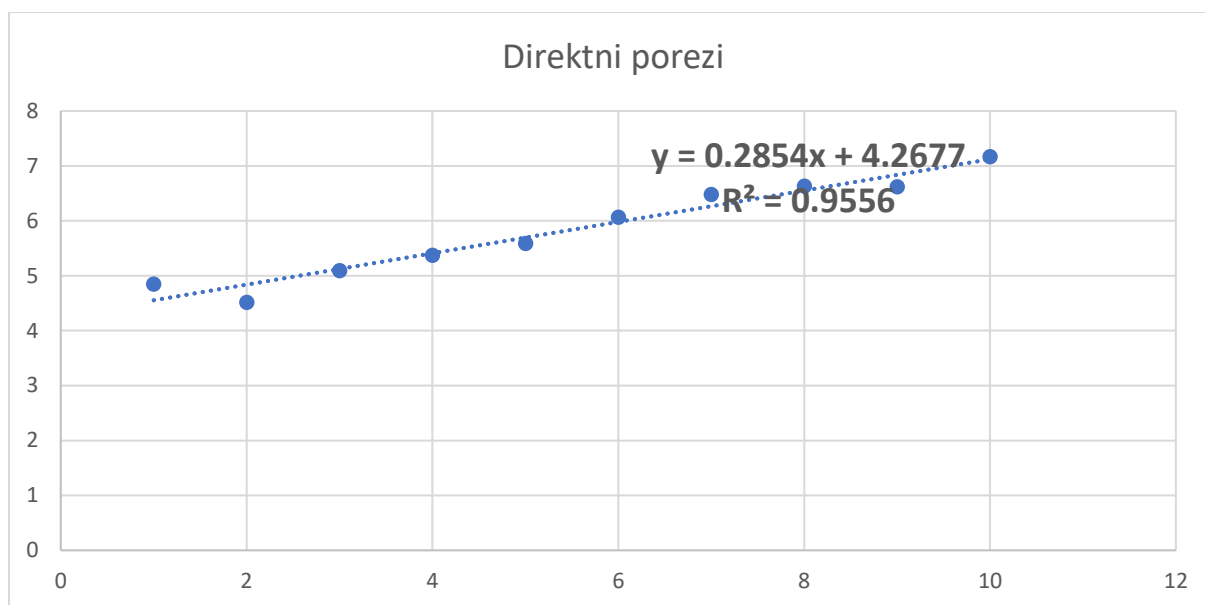
Tabela broj 7: Prognoza kretanja doprinosa u 000 KM

Godina	Prognoza	Index
2024	6147079	/
2025	6342262	103,17
2026	6537445	103,07

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Prema rezultatima linearnog trenda, te na osnovu funkcije izračunato je da će prihod od doprinosa rasti u budućem periodu za nešto više od 3%. Reprezentativnost ili tačnost modela je na visokom nivou, a iznosi 96%.

Grafikon broj: 4: Trend kretanja ukupnih direktnih poreza

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Prethodni grafički prikaz pokazuje kretanje ukupnih direktnih poreza i njihove prihode, na osnovu kojih je napravljena projekcija linearnog trenda, a na osnovu koje se može zaključiti da funkcija izgleda ovako:

$$Y = 0,2854X_i + 4,2677,$$

Na osnovu funkcije linearnog trenda prihodi od ukupnih direktnih poreza izgledaju kako je navedeno u Tabeli broj: 7.

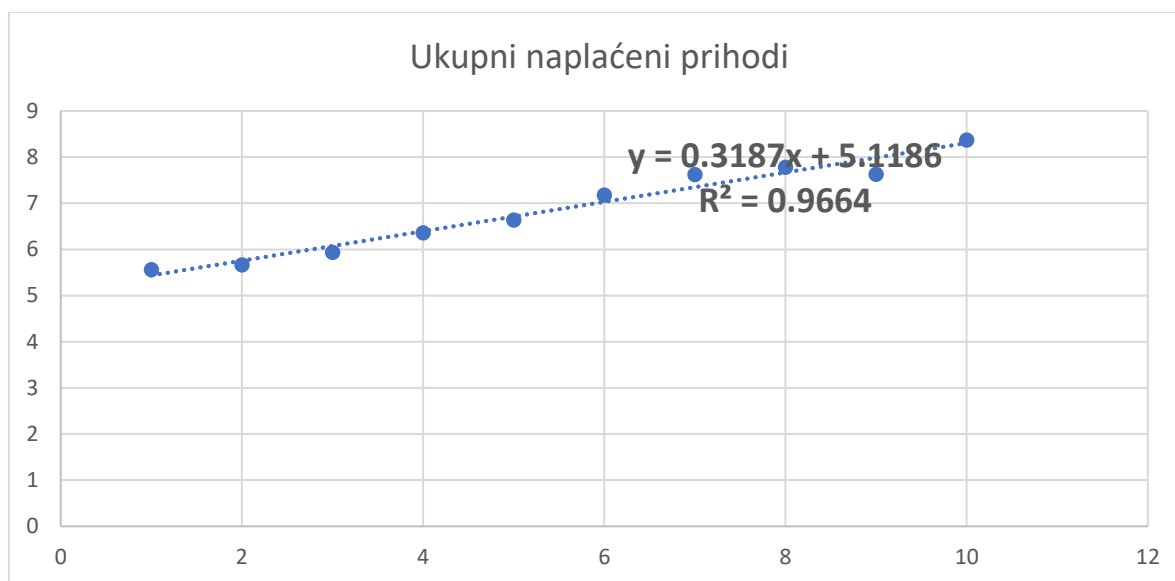
Tabela broj 8: Prognoza kretanja ukupnih direktnih poreza u 000 KM

Godina	Prognoza	Index
2024	7407100	/
2025	7692500	103,8
2026	7977900	103,7

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2022 godine

Prema rezultatima analize rast ukupnih direktnih poreza iznositi će nešto više od 3% godišnje, uz reprezentavnost modela iznad 95,5%.

Grafikon broj 5: Trend kretanja ukupnih direktnih prihoda

Na osnovu dinamičke analize primjenom metode trenda može se zaključiti da finkcija linearnog trenda koja pokazuje kretanje ukupno naplaćenih prihoda u Bosni i Hercegovini izgleda ovako:

$$Y = 0,3187X + 5,1185$$

Na osnovu funkcije koja je predstvljena, može se zaključiti da će kretanje ukupno naplaćenih prihoda u idućoj godini izgledati kao u narednom tabelarnom prikazu.

Tabela broj: 9. Prognoza kretanja ukupnih direktnih prihoda u 000 KM

Godina	Prognoza	Index
2024	8624300	/
2025	8943000	103,6
2026	9261700	103,5

5. REGRESIONI MODEL UTICAJA KLJUČNIH FAKTORA NA SIVU EKONOMIJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Linearna regresija je statistička metoda koja modelira odnos između zavisne varijable i jedne ili više nezavisnih varijabli. Osnovna pretpostavka linearnog regresijskog modela je da je ta veza linearna, tj. može se prikazati pomoću linearne funkcije. Ona je moćan alat za modeliranje ovisnosti između varijabli, a različite metode omogućuju prilagodbu modela specifičnim potrebama i karakteristikama podataka. Ukratko, linearna regresija omogućuje razumijevanje i kvantifikaciju utjecaja nezavisnih varijabli na zavisnu varijablu.

5.1. Analiza uticaja poreza na dobit, poreza na dohodak i doprinosa na sivu ekonomiju u Bosni i Hercegovini

Ovaj model analizira određene poreze i njihov uticaj na sivu ekonomiju u Bosni i Hercegovini. i ovdje su uticaji nezavisnih varijabli prilično visoki, a povezanost između istih značajna.

Tabela broj 10: Korelacija Modela

Correlations		
		Siva ekonomija
Pearson Correlation	Siva ekonomija	1.000
	Porez na dobit	-.658
	Porez na dohodak	-.565
	Doprinosi	-.881
Sig. (1-tailed)	Siva ekonomija	.
	Porez na dobit	.013
	Porez na dohodak	.046
	Doprinosi	.004

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Prema rezultatima analize može se zaključiti da su sva tri parametra statistički značajna, te da postoji linearna veza između nezavisnih i zavisne varijable, tačnije negativna veza. Ona se može protumačiti na način dok analizirani prihodi od poreza rastu, siva ekonomija se smanjuje i obratno. Svi koeficijenti su i statistički značajni.

Tabela broj 11: Skraćeni parametri Modela

Model Summary ^b										
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
3	.897 ^a	.805	.721	15.79269	.805	1.379	3	1	.043	2.285
a. Predictors: (Constant), Doprinosi, Porez na dohodak, Porez na dobit										
b. Dependent Variable: Siva ekonomija										

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Kada su u pitanju parametri Modela .može se zaključiti da je visoka povezanost između varijabli. Koeficijent determinacije iznosi 0,805, što je ujedno i reprezentativnost modela, pa ovim modelom je objašnjeno 80% varijabli, dok na ostatak utiču neki, nama nepoznati faktori.

Nešto manji je prilagođeni koeficijent determinacije, a on iznosi 0,721. Standardna greška modela je znatno manja od standardne devijacije (15,79 < 21,125), što pkazuje da ovim modelom smanjujemo odstupanje u odnosu na deskriptivnu statistiku. Durbin – Waston test

pokazuje malu pozitivnu autokorelaciju, koja iznosi 2,285, obzirom da je ova vrijednost testa približno 2, može se zaključiti da je stepen autokorelacije prihvatljiv.

Tabela broj 12: Anova test Modela

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1031.791	3	343.930	4.379	.043 ^b
	Residual	249.409	1	249.409		
	Total	1281.200	4			
a. Dependent Variable: Siva ekonomija						
b. Predictors: (Constant), Doprinosi, Porez na dohodak, Porez na dobit						

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godin

Analiza Anova testa u ovom slučaju pokazuje da postoji kompatibilnost zavisne i nezavisnih varijabli, te da je ona statistički značajna. Pa se ne temelju rečenog može zaključiti da navedene varijable imaju visok stepen zavisnosti. Prema tome, postavljena hipoteza je i dokazana, tj. postoji značajna veza između zavisne i neavisnih varijabla, te je koeficijent determinacije značajan, jer je $P = 0,043 < 0,05$.

Tabela broj 13: Koeficijenti Modela

Coefficients ^a								
Model		Unstandardized Coefficients		Standard ized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	554.486	268.374		4.066	.477		
	Porez na dobit	-1.844	.120	-.399	-5.308	.010	.116	8.608
	Porez na dohodak	-1.833	.020	-.060	-4.084	.037	.377	2.654
	Doprinosi	-2.920	.540	-1.201	-4.854	.035	.180	5.570
a. Dependent Variable: Siva ekonomija								

Izvor: Autor na osnovu istraživanja 2024 godine

Na osnovu prethodne tabele može se zaključiti da multipli regresioni model, tj. funkcija izgleda ovako:

$$y = 554,486 + 1,844X_1 - 1,833X_2 - 2,920X_3$$

Gdje je:

X1 – Porez na dobit,

X2 – Porez na dohodak,

X3 – Doprinosi.

Na osnovu predhodne funkcije može se zaključiti da, povećanja poreza na dobit za 1% ima uticaj na smanjenje sive ekonomije za 1,8% . Pored toga, potrebno je naglasiti da je B konstanta značajana, obzirom da je $P = 0,010 < 0,05$.

Povećanje prihoda od poreza na dohodak za 1% ima uticaj na smanjenje sive ekonomije za 1,8%. B konstanta u ovom slučaju je statistički značajna , jer je, $P = 0,037 < 0,05$.

Povećanje prihoda od poreza na doprinose za 1% utiče na smanjenje sive ekonomije za 2,9 %. Također, kao i u predhodnom slučaju, B konstanta je statistički signifikantna ili značajna, jer je $P = 0,035 < 0,05$.

ZAKLJUČAK

Siva ekonomija je redovni pratilac tranzicije, spona između starog sistema privređivanja, koji postepeno nestaje, i novog koji se tek razvija. Fenomen sive ekonomije je prisutan u svim zemljama na svijetu. Pitanje je samo koliki se obim može smatrati prihvatljivim, zbog njezinih nepobitno štetnih posljedica koje se prije svega ogledaju u zakidanju državnih prihoda i nazadovanju društva u cjelini. Osnovni problem koji je vezan za sivu ekonomiju, je nedovoljno ili nikakvo istraživanje ove izuzetno štetne pojave za ekonomiju naše države,, kao i totalna nebriga državne vlasti na sprječavanju iste- sve u cilju očuvanja socijalnog mira.

Porezni sistem koji je nefleksibilan, neuravnotežen, sa visokim stopama poreza, koji davi privatno poduzetništvo neminovno firme iz formalne ekonomije vodi u neformalnu ekonomiju. Takođe, inspekcijski nadzor sa visokim kaznama, stalnom represijom realnog sektora bez mjera od strane države koje će omogućiti razvoj realnog sektora, konkurentnost firmi na domaćem tržištu, stvaranjem istih uslova privređivanja za sve firme neće pozitivno djelovati na smanjenje sive ekonomije već će samo otvoriti nove mogućnosti prelaska firmi iz formalne u neformalnu ekonomiju.

U Bosni i Hercegovini neophodno je izvršiti reformu poreznog sistema uklanjanjem postojećih poreznih prepreka kao i unapređenjem rada inspekcijskih organa za jednostavno i efikasno izmirivanje poreznih obaveza, poboljšanjem pravednosti oporezivanja, efikasnijem ubiranju javnih prihoda i smanjenjem porezne evazije.

Kretanje naplate direktnih poreza / poreza na dobit, poreza na dohodak, doprinosa i ostalih naplaćenih poreza / na sivu ekonomiju je istraženo za period 2012-2021 godina. Metodom deskriptivne statistike vršena je analiza pojedinih segmenata direktnih poreza i njihova

korelacija, Takođe, data je projekcija kretanja direktnih poreza u naredne tri godine. / 2025, 2026 i 2027 godina. /. Kada su u pitanju direktni porezi, pet od ukupno šest varijabli se nalaze u negativnom korelacionom odnosu sa sivom ekonomijom. Ovaj rezultat se može protumačiti da padom sive ekonomije dolazi do rasta poreza na dobit, doprinosa, te ukupnih direktnih poreza. Čak i šesti koeficijent je negativan, ali nije statistički značajan.

Efikasna politika protiv sive ekonomije ne bi trebalo da bude čisto ekonomska ili fiskalna, već sveobuhvatna socijalna politika. Međutim, u prošlih dvadeset godina država nije učinila gotovo ništa da dovede u razmne okvire ovu izuzetno štetnu društvenu pojavu, svake godine zbog rada u neformalnom sektoru gube se milijarde maraka.

LITERATURA

Knjige:

1. Buehn A. And Schneider F., Corruption and the Shadow Economy: A Structural Equation Model Approach, 2009
2. Bird R. Managing Tax Reform IBRD, 2004
3. Đurović-Todorović Jadranka, Poreska reforma kao preduslov pristupanja EU, "Ekonomske teme", Niš: Ekonomski fakultet, 2005.
4. Federalni zavod za programiranje razvoja, Poreska reforma u funkciji investicija i zapošljavanja, Sarajevo, 2011,
5. Kalić I., Upravljanje novčanim tokovima-Strateški i operativni aspekt, FINra Visoka škola za finansije i računovodstvo Tuzla, 2017
6. Mikulić, D.,Procjena neslužbenog gospodarstva sustavom nacionalnih računa, 2000
7. Newbold P., Carlson W. L. , Thorne B. M., Statistika za poslovanje i ekonomiju Mate d.o.o.Zagreb, 2010.
8. Vuković M., Fiskalna politika kao instrument stabilizacije-teorijsko-metodološki pristup, Novi Sad, 2015
9. Samuelson P. A. ; Nordhaus W. D. , Ekonomija , Mate d.o.o. Zagreb 2011
10. Schneider, F.,Illegal activities, but still value added ones (?): Size, causes and measurement of the shadow economies all over the world, 2000
11. Schneider, F., Veličina i razvoj sive ekonomije i radne snage u sivoj ekonomiji u 22 tranzicijske zemlje i 21 zemlji OECD-a, 2003

Članci, e- izvori i ostali izvori:

1. Europska komisija, Glavna uprava za poreze i carinsku uniju, na temelju Eurostata i Opće uprave za ekonomske i financijske poslove, Godišnja makroekonomska baza podataka.
2. Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2022. Evropske Komisije, Brisel, 12.10.2022 / na osnovu podataka Eurostata-nacionalni izvori i MMF-a,
3. Izvještaji o radu poreskih uprava: Federacije BiH, Republike Srpske za 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020 i 2021 godinu
4. Annual Report on taxation 2023, Review of taxation policies in eu member states

5. <https://hrcak.srce.hr>,
6. <https://fzzpr.gov.ba>,
7. <https://twitwr.com/> Eu. Eurostat
8. <https://commision.europa.eu>
9. <https://www.fzzpr.gov.ba>,

Zakoni i podzakonski akti:

1. Zakon o porezu na dobit („Službene novine Federacije BiH“, broj 15/16)
2. Pravilnik o primjeni zakona o porezu na dobit („Službene novine FBiH“, br. 88/16, 11/17 i 96/17)
3. Zakon o porezu na dobit RS (Službeni glasnik RS“, br. 94/15 i 1/17)
4. Zakon o porezu na dohodak („Službene novine FBiH“, br. 10/08, 9/10, 44/11, 7/13 i 65/13)
5. Pravilnik o primjeni zakona o porezu na dohodak („Službene novine FBiH“, br. 67/08, 4/10, 86/10, 10/11, 53/11, 20/12, 27/13, 71/13, 90/13, 45/14, 52/16, 59/16, 38/17, 3/18 i 30/18)
6. Zakon o porezu na dohodak („Službeni glasnik RS“, br. 60/15, 5/16 i 66/18)
7. Zakon o doprinosima („Sl. novine FBiH“, br. 35/98, 54/00, 16/01, 37/01, 1/02, 17/06, 14/08, 91/15, 104/16 i 34/18)
8. Pravilnik o načinu obračunavanja i uplate doprinosa („Sl. novine FBiH“, br. 64/08, 81/08, 98/15, 6/17, 38/17 i 39/18)
9. Zakon o doprinosima („Sl. glasnik RS“, br. 114/17)
10. Pravilnik o uslovima, načinu obračunavanja, prijavljivanju i uplate doprinosa („Sl. glasnik RS“, broj 68/18)